

УДК 658.15:005.334

**МОНІТОРИНГ РИЗИКІВ ФІНАНСОВОЇ НЕБЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВА****Загорельська Т.Ю., к.е.н.***ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*

В статті розкрито сутність та основні види ризиків фінансової небезпеки, реалізація яких сприяє виникненню збитків чи недоодержання прибутків підприємства. Визначено сутність моніторингу ризиків фінансової небезпеки. Розглянуто властивості, які притаманні моніторингу ризиків фінансової небезпеки за допомогою яких реалізується його призначення в якості інструменту управління. Автором розроблено етапи проведення моніторингу ризиків фінансової небезпеки та за його результатами запропоновано групування фінансово - господарських операцій за рівнем ризику: не ризиковані фінансово-господарські операції, фінансово-господарські операції з прийнятим, критичним та катастрофічним рівнем втрат. На етапі проектування процесу моніторингу побудовано модель формування бази даних моніторингу ризиків фінансової небезпеки підприємства. На основі результатів моніторингу пропонується коригування раніше прийнятих управлінських рішень, спрямованих на досягнення передбаченого рівня фінансової безпеки підприємства.

Ключові слова: ризики фінансової небезпеки, фінансова безпека, моніторинг, підприємство, управління

UDC 658.15:005.334

**MONITORING THE FINANCIAL RISKS OF FINANCIAL SECURITY
OF THE COMPANY****Zagorelska T.Y., PhD in Economics***Pridniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*

The article reveals the essence of the main types of risks in financial danger, the implementation of which contributes to the loss or shortfall of income of the enterprise. Also was investigated the problem in risk monitoring of financial risk, the properties that are inherent in monitoring the financial risks of danger in which realized its designation as a management tool. The author has developed the steps of monitoring the financial risks of danger and on the basis of results of investigation was suggested grouping of financial - economic operations in terms of risk: low risks financial and business operations, financial and business operations with the accepted, critical and catastrophic loss level. At the projecting stage of the monitoring process built model of database which monitors financial risks the danger of the enterprise. Based on the monitoring results of the proposed adjustment of previous management decisions correction aimed at achieving a level of financial security provided by the company was proposed.

Keywords: risks of financial danger, financial security, monitoring, company, management

Актуальність проблеми. Невід'ємною складовою господарської діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва є ризик, що може зумовити виникнення збитків чи недоодержання прибутків у порівнянні з прогнозним рівнем, який перешкоджає реалізації фінансово-економічних інтересів господарюючих суб'єктів. Тому виникає потреба попереджати настання загрози, в зв'язку з чим необхідно визначити сутність ризику фінансової безпеки, його види та наслідки, які спричиняють погіршення фінансової діяльності підприємств.

З метою подолання наслідків настання ризиків фінансової безпеки, необхідно дослідити систему моніторингу, щоб запобігти недопущення збитків у фінансової діяльності. Оскільки моніторинг ризиків фінансової безпеки є складовою загальної системи управління фінансовою безпекою підприємства, потрібно виявити його властивості в процесі реалізації моніторингу, а для розробки системи прийняття управлінських рішень важливо додержуватися послідовності процесу моніторингу.

В зв'язку з цим, актуальним є розробка блок - схеми організації процесу моніторингу ризиків фінансової безпеки підприємства за допомогою якої його результати будуть мати достовірну інформацію про стан фінансово - господарської діяльності, яка дасть можливість коригувати раніше прийняті управлінські рішення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Переважна частка наукових та практичних розробок стосується проблем управління ризиками незалежно від напрямів їх виникнення, дії, форм реалізації, сфери і галузі діяльності суб'єктів господарювання. Це роботи Вітлінського В.В., Терещенка О.О., Бендікова М.А., Шутова В.С., Станіславчика Є.Н., Вовчака О.Д., Кеменяш І.Г., Рогового А.В. та інші.

Проблеми управління фінансовими ризиками отримали подальший розвиток у працях, які базуються на структуризації процедур вимірювання та моделювання фінансових ризиків, серед яких особливої уваги заслуговують роботи Вітлінського В.В., Великоіваненко Г.І., Донець Л.І., Шепеленко О.В., Баранцева С.М., Машиної Н.І.

Слід зазначити, що у фінансовому секторі економіки офіційно затверджені та застосовуються на практиці регулятивні норми ризику, які вперше були визначені в якості міри ринкових ризиків в Базельській угоді про капітал – Угоді про міжнародне наближення визначення капіталу та стандартів, Міжнародному наближенні визначення капіталу та нормативів капіталу та Поправках на ринкові ризики, Директиві адекватності капіталу

Європейського Союзу та нормативно-правових документах Комісії з цінних паперів та фондовому ринку США [6], [7], [8].

В той же час поза межами наукових розробок залишаються питання комплексного урахування ризиків будь-якої спрямованості, що неминуче витікають із сутності фінансово-господарської діяльності підприємства та впливають на стан його фінансової безпеки незалежно від джерела виникнення.

Метою роботи є розробка системи моніторингу ризиків фінансової безпеки для прийняття якісних управлінських рішень.

Викладення основного матеріалу дослідження. При формуванні механізму управління фінансовою безпекою підприємства доцільним є застосування не категорії «фінансовий ризик», який відображає лише ризики фінансової сфери діяльності підприємства, а категорії «ризик фінансової безпеки», яка є комплексною по відношенню до урахування різних джерел виникнення ризиків. В загальному розумінні ризик фінансової безпеки - це ймовірність настання збитку в результаті проведення будь-яких фінансово-господарських операцій, який впливає з природи цих операцій та має негативний вплив на стан фінансової безпеки підприємства. Наочно види ризиків фінансової безпеки представлено на рисунку 1.

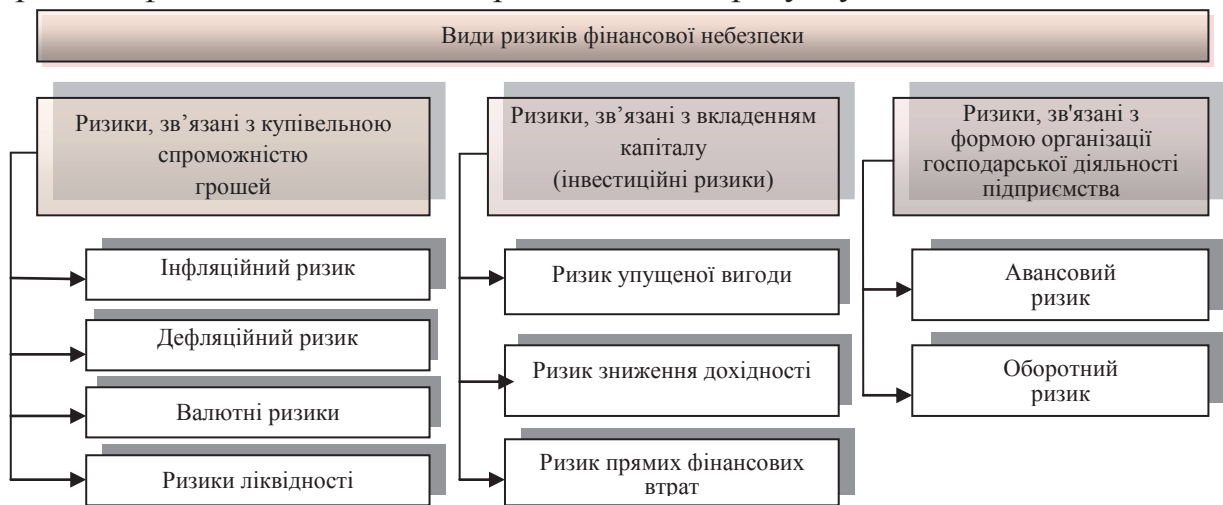


Рис. 1. Види ризиків фінансової безпеки підприємства

З метою нейтралізації ризиків фінансової безпеки або подолання наслідків їх реалізації на підприємствах необхідно застосовувати систему моніторингу. Моніторинг ризиків фінансової безпеки - це система спостереження, оцінки рівня ризику за певний період часу, що дозволяє певною мірою прогнозувати реалізацію ризикових подій та впровадити комплекс заходів щодо їх попередження, мінімізації або зниження негативних наслідків реалізації. Моніторинг ризиків фінансової безпеки є складовою загальної системи управління фінансовою безпекою підприємства. Для того, щоб успішно виконувати своє призначення в

якості інструменту управління моніторинг ризиків фінансової небезпеки підприємства повинна мати певні властивості [3].

По – перше, дії моніторингу повинні бути спрямовані відповідно до поставленої перед ним метою, на поглиблене вивчення впливу ризиків на результати діяльності підприємства. Саме моніторинг, на наш погляд, є інструментом регулярного спостереження за параметрами управління ризиками з метою їх порівняння із запланованими результатами чи заданими параметрами (умовами).

Цілісність моніторингу полягає в єдності всіх елементів, що входять до моніторингу, а також у взаємозв'язку і взаємодоповнення його механізмів, за допомогою яких керівництво підприємства своєчасно отримує інформацію про можливі ризики фінансової небезпеки.

По друге, моніторинг повинен повністю охоплювати всі можливі ризики, враховувати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на виникнення ризикових ситуацій і тим самим надавати адекватну оцінку рівня ризику. В іншому випадку діяльність моніторингу ризиків фінансової небезпеки буде носити односторонній характер, - спостереження тільки за окремими ризиками, що негайно позначиться на якості процесу моніторингу, а надалі і управлінні фінансовою безпекою підприємства.

В результаті постійних змін зовнішнього і внутрішнього економічного середовища підприємства, важливе значення набуває така властивість моніторингу, як гнучкість. Гнучкістю моніторинг ризиків фінансової небезпеки має лише тоді, коли він не відокремлений рамками підприємства, а постійно враховує зміни зовнішнього економічного середовища. З урахуванням цих змін моніторинг ризиків фінансової небезпеки прогнозує можливі ризики для підприємства.

По – третє, властивість об'єктивності припускає, що моніторинг буде мати тільки достовірну інформацію, отриману з різних джерел. При цьому інформаційне забезпечення моніторингу ризиків фінансової небезпеки має включати в себе сукупність інформаційних ресурсів, а також способів їх організації, необхідних для реалізації покладених на процес моніторингу функцій, що забезпечують досягнення поставлених цілей.

Значення динамічних властивостей моніторингу в сучасних умовах господарювання дуже велике. Моніторинг ризиків фінансової небезпеки не можливо розглядати як статичний процес, він здійснює свою діяльність у режимі динамічної рівноваги при постійних якісних змінах. Ці зміни відображаються на елементах структури моніторингу ризиків фінансової небезпеки, його функціях, функціональних зв'язках. Завдяки цій властивості моніторинг набуває нові функції, які рано чи пізно, пов'язані із відповідною

змінюю організаційної структури моніторингу ризиків фінансової небезпеки підприємства. У четверте, циклічність являє собою процес постійного поновлення всіх етапів моніторингу до тих пір, поки не буде досягнута поставлена перед ним мета.

По – п'яте, моніторинг повинен мати властивість ефективності, тобто витрати на його проведення повинні давати багатократний ефект. Ефективність моніторингу визначається комплексністю, системністю, що в кінцевому підсумку призводить до досягнення поставлених цілей. Розглянуті вище властивості моніторингу виявляються в процесі реалізації моніторингу за наступними етапами (рис. 2).

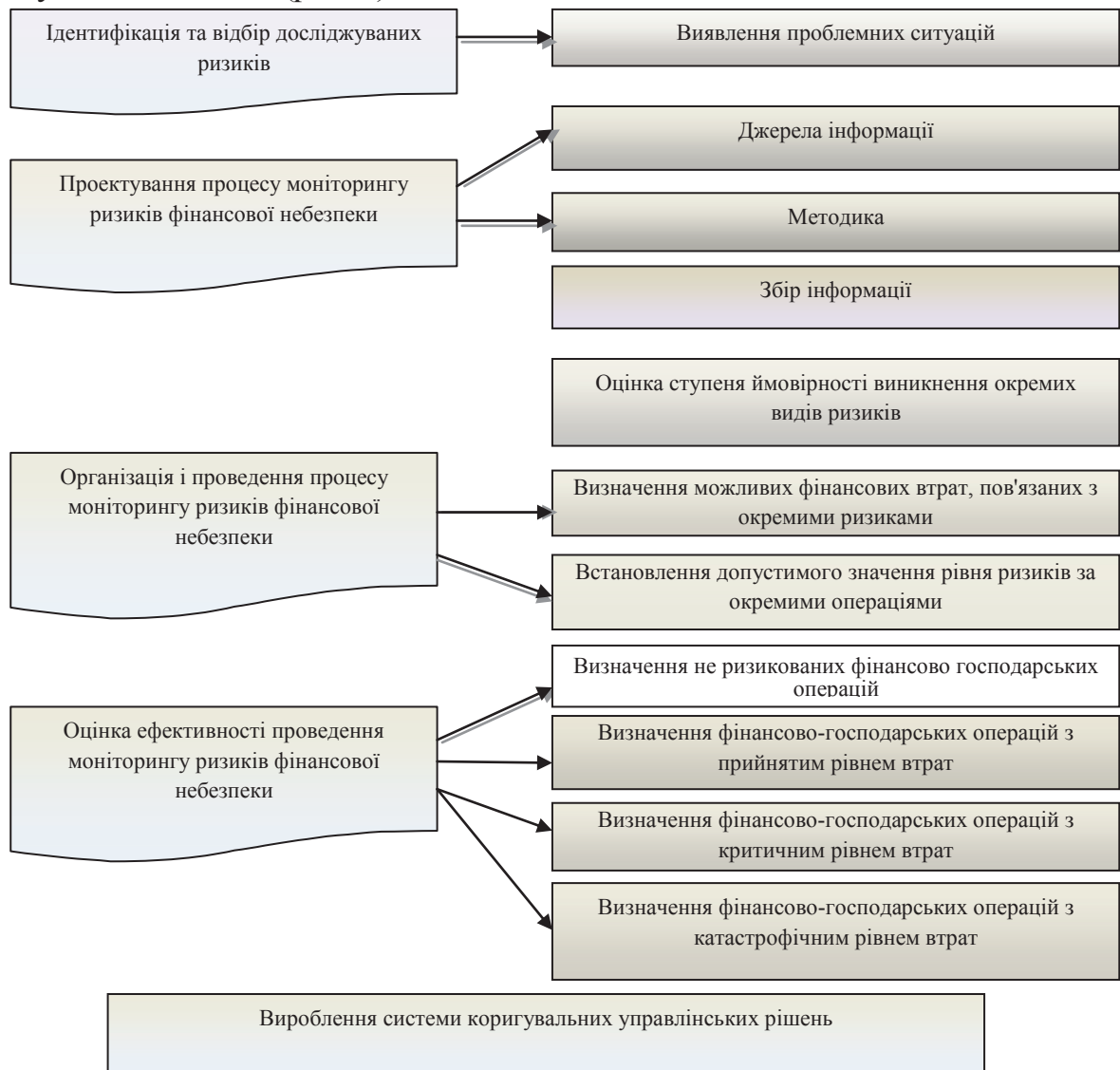


Рис. 2. Блок-схема організації процесу моніторингу ризиків фінансової небезпеки підприємства [розроблено автором]

1. Ідентифікація та відбір досліджуваних ризиків. Ця процедура полягає в установленні переліку основних видів ризику, що притаманні саме цьому підприємству:

- по-перше, формується перелік можливих внутрішніх (несистематичних) ризиків у розрізі видів діяльності підприємства, рівень виникнення яких пов'язаний з організацією управління саме на даному підприємстві (низька кваліфікація працівників, відсутність практичного досвіду тощо);

- по-друге, визначається перелік зовнішніх (систематичних) ризиків, що пов'язані не тільки з діяльністю конкретного підприємства, але й з економічним розвитком держави (наприклад, інфляційний ризик, податковий ризик, процентний ризик), тобто вони виникають на окремих ділянках, на які підприємство не може вплинути, але може спрогнозувати їх виникнення і мінімізувати фінансові втрати за операціями, що супроводжуються даними ризиками;

- по-третє, формується загальний портфель ризиків, що пов'язані з діяльністю підприємства (можливі зовнішні і внутрішні ризики).

2. Проектування процесу моніторингу ризиків фінансової небезпеки. На цьому етапі здійснюється формування інформаційної бази моніторингу ризиків фінансової небезпеки. Ефективність моніторингу визначається інформаційною базою, яка використовується в цих цілях. Інформація повинна володіти такими якостями:

2.1. Повнота для характеристики окремих видів ризиків;

2.2. Можливість побудови необхідних рядів динаміки (для оцінки рівня ризиків, які проявляються в динаміці - інфляційного, валютного, процентного і т. п.) і необхідних угруповань (при оцінці статичних видів ризиків, наприклад, кредитного, інвестиційного тощо);

2.3. Можливість порівнянної оцінки сум фінансових втрат в єдиному рівні цін;

2.4. Надійність джерел інформації (власна інформаційна база, опубліковані статистичні дані і т. п.).

Інформаційну базу для здійснення моніторингу ризиків фінансової небезпеки наведено на рис. 3.



Рис. 3. Модель формування бази даних моніторингу ризиків фінансової небезпеки підприємства [розроблено автором]

Канал, що включає бухгалтерську, фінансову, управлінську звітність є найбільш інформативним і надійним, характеризує майнове і фінансове становище підприємства. За допомогою цього каналу моніторинг отримує достовірне об'єктивне уявлення про стан фінансово-господарської діяльності підприємства і можливі ризики в процесі її здійснення. Основу каналу статистичних даних стану фінансових ринків становлять відомості, що публікуються статистичними органами (стан ринку капіталів, грошового ринку, валютного ринку, ринку цінних паперів, страхового ринку тощо).

Інформація про стан макроекономічних показників (динаміка ВВП, товарного виробництва, темпів росту грошової маси) є найважливішою, з тієї, що використовується в процесі здійснення моніторингу зовнішніх ризиків фінансової небезпеки підприємства.

Інформація про стан соціально-економічних показників дає можливість визначити чинники (валова додана вартість; вартість основних засобів; індекс цін виробників промислової, сільськогосподарської продукції та індекс споживчих цін; інвестиції в основний капітал та іноземні інвестиції; роздрібний товарооборот; доходи населення; рівень безробіття) які впливають на ефективність діяльності підприємства з урахуванням регіональних особливостей.

Канал - інша інформація, включає в себе дані про діяльність підприємств-конкурентів, на основі якої приймаються управлінські рішення по одному з напрямів діяльності підприємства з метою уникнення ризикових ситуацій.

3. Організація і проведення процесу моніторингу ризиків фінансової небезпеки.

З метою оцінки ймовірності виникнення окремих ризиків доцільно використовувати наступні методи:

а) економіко-статистичні методи – базуються на математичній теорії ймовірності; дозволяють отримати найбільш чітке кількісне уявлення про ступінь ймовірності виникнення ризиків, але ці методи можуть бути використані за умови наявності достатньої статистичної інформації;

б) розрахунково-аналітичні методи – дозволяють отримати відносно чітке кількісне уявлення про ступінь ймовірності ризиків на підставі використання внутрішньої інформаційної бази самого підприємства (наприклад, значення планових показників господарсько-фінансової

діяльності); за допомогою даних методів можна оцінити економічний ризик, ризик неплатоспроможності та ризик втрати фінансової стійкості;

в) аналогові методи – визначають ступінь ймовірності ризиків за окремими найбільш масовими операціями підприємства; використання цих методів можна пов'язати з оцінкою ступеня вірогідності комерційного, економічного, цінового ризику;

г) експертні методи – застосовуються тільки в тому випадку, якщо на підприємстві відсутні необхідні інформаційні або статистичні дані для здійснення подальших розрахункових порівнянь; ці методи базуються на опитуванні кваліфікованих спеціалістів (страхових, податкових, фінансових) з подальшою математичною обробкою результатів цього опитування; експертні методи можуть використовуватися при визначенні ступеня ймовірності цінового, інфляційного, процентного, податкового, інвестиційного та інших ризиків [4].

Основна мета даного етапу оцінки - виявити основні види ризиків, що впливають на фінансово-господарську діяльність. Перевага такого підходу полягає в тому, що вже на початковому етапі аналізу керівник підприємства може наочно оцінити ступінь ризикованості за кількісним складом ризиків і вже на цьому етапі відмовитися від втілення в життя певного рішення.

На другій стадії визначається обсяг можливих фінансових втрат за характером здійснених операцій, сумою активів або капіталу, які беруть участь у здійсненні операцій. Втрати, що мають місце в господарській діяльності оцінюються при аналізі ризику їх розміром та ймовірністю появи. Втрати можна класифікувати за видами підприємницької діяльності: виробничі, комерційні, фінансові [2].

До виробничих відносяться такі втрати:

- зниження запланованих обсягів виробництва і реалізації продукції внаслідок зниження продуктивності праці, простоїв устаткування чи неповного використання виробничих потужностей, відсутності необхідної кількості сировини, підвищення відсотку браку, що призводить до зменшення виручки

- зниження цін, за якими намічалася реалізація продукції, у зв'язку з погіршенням її якості, несприятливими змінами ринкової кон'юнктури, падінням попиту чи ціною реформою призводить до зменшення виручки;

- підвищення матеріальних витрат, що зумовлено перевитратою матеріалів, сировини, палива, енергії, призводять до імовірних втрат прибутку

До комерційних втрат відносяться:

- несприятлива зміна (підвищення) закупівельної ціни на товар;
- непередбачене зниження обсягу закупівлі товару в порівнянні з запланованим, що викликає зменшення обсягу реалізації;
- втрати товару під час товарообігу (транспортування, зберігання) чи втрати якості, споживчої цінності;
- перевищення витрат обороту у порівнянні із запланованими через причин непередбачених додаткових витрат, штрафів, мита, відрахувань, що призводить до зниження виручки, прибутку в обсязі цих перевищень.
- зниження ціни реалізації товару у порівнянні з проектною також викликає втрати;
- зниження обсягу реалізації товару, обумовлене не прогнозованим падінням попиту чи необхідності в товарі, витісненням його конкуруючими товарами, обмеженнями на продаж призводить до втрат виручки, прибутку.

Фінансові втрати - це прямий грошовий збиток, який пов'язаний з непередбаченими платежами, виплатою штрафів, сплатою додаткових податків, утратою коштів і цінних паперів. Крім того, фінансові втрати можуть виникнути в результаті недоодержання грошей з передбачених джерел, при неповерненні боргів, несплаті покупцем поставленої йому продукції, зменшенні виручки внаслідок зниження цін на реалізовані продукцію і послуги. Поряд з остаточними, безповоротними можуть бути і тимчасові фінансові втрати, зумовлені заморожуванням рахунків, несвоєчасною видачею засобів, відстрочкою виплати боргів.

За рівнем можливих фінансових втрат господарсько-фінансові операції підприємства доцільно об'єднати в такі групи:

I група – операції, при здійсненні яких ризик відсутній (до таких операцій можна віднести придбання державних короткострокових облігацій при низьких темпах інфляції тощо); у зв'язку з відсутністю ризику можливі фінансові втрати по таких операціях не прогнозуються;

II група – операції з допустимим рівнем фінансових втрат (критерієм такого рівня є можливість фінансових втрат за майбутніми операціями у розмірі розрахункової суми прибутку);

III група – операції з критичним рівнем фінансових втрат (критерієм такого рівня є можливість фінансових втрат за операціями, що прогножуються, в розмірі розрахункової суми доходу; в цьому випадку збитки підприємства, наприклад, торговельного, будуть дорівнювати сумі здійснених витрат обігу);

IV група – операції з катастрофічним рівнем фінансових втрат (критерієм такого рівня виступає можливість фінансових втрат по майбутніх операціях) у розмірі всього власного капіталу або його значної частини; такі операції при небезпечному їх результаті ведуть підприємства до банкрутства.

У свою чергу, на підставі визначення рівня можливих фінансових втрат за окремими операціями, необхідно згрупувати їх по відповідних зонах ризику. Таке групування дозволяє:

- визначити, які операції знаходяться за межею допустимого ризику (особливо в зоні катастрофічного ризику), отже, ще раз зважити доцільність їх проведення;

- оцінити рівень концентрації ризиків за окремими операціями за допомогою визначення питомої ваги кожної операції у відповідній зоні ризиків;

- виділити операції з високим рівнем концентрації ризиків в усіх зонах.

Третя стадія - встановлення допустимого значення рівня ризиків за окремими операціями здійснюється в залежності від виду вибраної фінансової політики на підприємстві (консервативної, помірної або агресивної) в розрізі окремої операції. Рівень ризиків можна оцінити за формулою:

$$P_p = Y_p * P_{ФВ} \quad (1)$$

де P_p – рівень відповідного ризику;

Y_p – ймовірність виникнення даного ризику;

$P_{ФВ}$ – розмір можливих фінансових втрат за даним ризиком.

Якщо фактичний ризик не перевищує рамки допустимого, то керівництво може обмежитися контролюючою функцією з метою недопущення зростання рівня ризиковості, тобто відразу перейти до останнього етапу процесу управління. Якщо ж рівень реального ризику перевищує допустимі межі, то виникає проблема пошуку оптимальних методів управління, вибір яких значною мірою визначається видом

ризиків, а також особливостями і можливостями конкретного підприємства, загальним станом економіки, ступенем розвитку інфраструктурних елементів фінансової системи, законодавчим і нормативним середовищем [1].

4. Оцінка ефективності проведення моніторингу ризиків фінансової безпеки підприємства. Ефективність моніторингу визначається своєчасним виявленням факторів прямого і непрямиго впливу на рівень ризику [5]. До факторів прямого впливу відносяться: нестабільність, суперечливість законодавства; непередбачені дії державних органів; нестабільність економічної (фінансової, податкової, зовнішньоекономічної тощо) політики; непередбачена зміна кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринку; непередбачені дії конкурентів; непередбачені зміни у взаємовідносинах із господарськими партнерами. До факторів непрямиго впливу відносяться: нестабільність політичних умов; нестабільність соціальних умов; непередбачені зміни економічної обстановки в регіоні; непередбачені зміни в галузі підприємницької діяльності; непередбачені зміни в міжнародній обстановці; стихійні сили і клімат; непередбачені зміни економічної обстановки в регіоні.

На підставі виявлених факторів здійснюється угруповання фінансово-господарських операцій за рівнем ризику, а саме:

- неризиковані фінансово-господарські операції;
- фінансово-господарські операції з прийнятим рівнем втрат;
- фінансово-господарські операції з критичним рівнем втрат;
- фінансово-господарські операції з катастрофічним рівнем втрат.

На основі результатів моніторингу здійснюється коригування раніше прийнятих управлінських рішень, спрямованих на досягнення передбаченого рівня фінансової безпеки підприємства.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що моніторинг є важливою складовою частиною управління ризиками, одним з найбільш важливих етапів організації процесу ризик-менеджменту, а безперервний процес моніторингу підвищує гарантію забезпечення придатності стратегій і систем управління, що сприяють зниженню рівня ризиків, актуалізації плану розвитку ризик-менеджменту підприємства в цілому.

Розроблена блок схема організації процесу моніторингу ризиків фінансової небезпеки підприємства сприятиме подоланню негативного впливу на дію ризиків фінансової небезпеки, що виникають в процесі його фінансово - господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк– К.: Ника-Центр, 2005. – 600 с.
2. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навчальний посібник / Донець Л.І.- К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 312 с.
3. Егоров П.В. Стратегический мониторинг в управлении финансово-хозяйственной деятельностью производственных систем: Монография / П.В. Егоров, Н.В. Алексеенко. – Донецк: ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2005. – 176 с.
4. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання. / Н.І. Машина – К.: ЦНЛ, 2003. – 188 с.
5. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. / [Донець Л. І., Шепеленко О. В., Баранцева С. М. інш.; за заг. ред. Донець Л. І. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
6. Amendment to the Capital Accord to incorporate market risks. – Basel Committee on Banking Supervision. – January 1996. – P.54.
7. Capital Adequacy Directive / CAD I, 93/6/ЄЕС [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.European Commission. Guide for SMEs on how to work with banks. – Bruxelles, 2004>
8. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. – Basel Committee on Banking Supervision. – July 1988. – P.28.